

УДК 378.046-021.68-051:821

Чумак Л.В.*

ГЕНЕЗИС ФОРМУВАННЯ СКЛАДОВИХ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛЯ: ПЕРША ПОЛОВИНА ІМПЛІЦИТНОГО ПЕРІОДУ ЕВОЛЮЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФЕСІЇ

У статті розглядається історичний аспект формування складових професійної майстерності вчителя.

Виділено три основні періоди формування, становлення та розвитку вчительської професії, а саме: імпліцитний (від наставництва молоді за часів первісних людей – до середини XVIII ст.), експліцитний (друга половина XVIII ст. – XIX ст.) та інституціональний (з XX ст. до сьогодні).

Визначено, що об'єктивним підґрунтям виникнення педагогічної професії був факт неможливості існування й розвитку суспільства без творчого освоєння й використання молоддю досвіду, одержаного нею у спадок.

Ключові слова: періоди формування, становлення та розвитку вчительської професії, імпліцитний, експліцитний, інституціональний.

Вітчизняна педагогічна наука має серйозні досягнення в дослідженні історичних аспектів освіти. Разом із тим в українській історіографії неодноразово зверталася увага на необхідність глибшого вивчення передумов історичного формування освітянської галузі. Значний внесок у розкриття складових професійної майстерності вчителя зробили соціальні умови, етнопедагогіка, роздуми відомих мислителів, видатних людей і педагогів минулого. Для визначення найбільш правильного вектора подальшого розвитку професійного зростання фахівців освітянського галузі, з нашої точки зору, важливим є переосмислення й використання надбань класичної педагогіки і філософії, та спадщини минулих поколінь, які заклали основи педагогічної професії.

Згідно з визначенням історіографії С. Ожеговим як сукупності «історичних досліджень, які стосуються якої-небудь проблеми» [8, с. 250] наш теоретичний аналіз генези формування складових професійної майстерності вчителя у першій половині імпліцитного періоду еволюції педагогічної професії спирається на історико-аналітичний метод і принцип історизму.

Проблемою генези формування професійності вчителя опікувалися чимало вчених (О. Васюк, Б. Веселовский, Ш. Ганелин, І. Киричок, П. Лузан, В. Фармаковський та ін.).

Метою статті є висвітлення генези формування складових професійної майстерності вчителя у першій половині імпліцитного періоду еволюції педагогічної професії. Завданнями – розгляд понять «імпліцитний», «експліцитний», «інституціональний» та висвітлення особливостей наставництва молоді в історичний період від часів первісних людей до появи феодальних відносин на землях східних слов'ян у VIII-IX ст. Методологічну основу становлять: історично-педагогічні аспекти освіти; акме-теорії положення розвитку особистості вчителя як суб'єкта активної творчої діяльності; аналіз і узагальнення одержаної інформації щодо питання формування об'єктивного підґрунтя виникнення педагогічної професії та визначення сутності значущих складових у процесі наставництві молоді для можливості подальшого проектування акме-траєкторії професійного зростання сучасного вчителя як об'єктивної потреби освітньої практики у фахівцях високого рівня.

Історіографічний розгляд вказаної проблеми не тільки дозволяє простежити еволюцію наставництва молоді від появи уявлень про педагогічну діяльність до останніх досліджень професійного зростання рівня акме-педагога, а й, приймаючи до уваги думку І. Філатової [10], самостійно виокремити три основні періоди визначення,

* © Чумак Л.В.*

становлення та розвитку складових професійної майстерності вітчизняного вчителя: імпліцитний («невиражений, який мається на увазі» [4]) – від наставництва молоді за часів первісних людей – до середини XVIII ст.; експліцитний («явний, чіткий, розгорнутий, доступний зовнішньому спостереженню (на відміну від імпліцитного)» [3]) – друга половина XVIII ст. – XIX ст.; інституціональний («уключає в себе два аспекти: а) «інституції» – норми, звичаї, поведінка в суспільстві; б) «інститути» – закріплення норм і звичаїв у вигляді законів, організацій, установ» [5]) – з XX ст. – до сьогодні.

Об'єктивним підґрунтям виникнення педагогічної професії був факт неможливості існування й розвитку суспільства без творчого освоєння й використання молоддю досвіду, одержаного нею у спадок. Роль учителя (педагога, викладача) у навченості суспільства для подальшого вирішення державних завдань (збереження й розвитку науки і культури, національних традицій, зміцнення країни та забезпечення її безпеки) апостеріорі є визначальною.

Хоча уявлення щодо необхідності наставника молоді актуалізувалося ще під кінець первісної історії людства, у період відділення розумової праці від фізичної, проте імпліцитним періодом еволюції педагогічної професії, з нашої точки зору, можна назвати час від навчання за часів родового колективізму – до середини XVIII ст.

Ми поділяємо думку В. Вакуленко, яка вважає, що «з моменту виникнення педагогічної професії за вчителями закріпилася, перш за все, виховна функція. З ускладненням процесів суспільного виробництва, розвитку способів пізнання й стрімкого зростання наукових знань у суспільстві з'явилася потреба в спеціальній передачі знань, умінь і навичок, тому визначилась відносно самостійна функція – навчальна» [2, с. 4].

У сучасній історичній науці відомо декілька етапів становлення первісної людини. «Існує безліч доказів, що людина з'явилася на землі понад 100 млн. років тому. Природно, що виховання у зазначений період здійснювалося за законами первісного суспільства. Близько 1,5 млн. років тому почався наступний етап становлення виховання, який безпосередньо пов'язують із зародженням у людини мови. Її поява дозволила активно спілкуватися і передавати майбутнім поколінням соціальний досвід. Спілкування розвивалось у процесі трудової діяльності, ставало одним із головних засобів впливу на психіку і поведінку дорослих та дітей» [7, с. 16].

Провідними причинами усвідомлення необхідності наставництва молоді, які зумовлені «як біологічною, так і соціальною сутністю людини», П. Лузан і О. Васюк називають «інстинкт збереження роду в батьків, інстинкт наслідування дій батьків у дітей, свідоме прагнення до передачі трудових навичок наступним поколінням тощо» [7, с. 8].

Отже, визначальними для зародження аспектів педагогічної професії в період становлення первісної людини, з нашої точки зору, можна вважати появу мови і розвиток психіки.

П. Лузан і О. Васюк доводять до відома, що «приблизно за 100 тис. років до н. е. з'являється людина неандертальського типу, яка (приблизно 40 тис. р. до н. е.) трансформувалася у кроманьйонця. Період між 100 тис. р. до н. е. і 40 тис. р. до н. е. називають в історії антропології дородовим періодом. Період розвитку первісних людей з 40 тис. р. до н. е. і 20 тис. р. до н. е. отримав назву раннього матріархату» [7, с. 16].

У період раннього матріархату й екзогамії, тобто з 40 тис. р. до н. е. і 20 тис. р. до н. е., молодші діти належали всьому роду і до 5-6 років виховувалися матір'ю. Педагогічні аспекти не виділялися в особливу соціальну діяльність, навчання молоді відбувалося безпосередньо в ході виконання побутових обов'язків і спостереження та копіювання дій дорослих. Пізніше хлопчиків відправляли до загальних чоловічих будинків, дівчат – до жіночих, де їхніми вихователями ставали брати й сестри за матір'ю. М. Левківський повідомляє, що «хлопчики супроводжували чоловіків на

риболовлю та полювання; дівчатка – допомагали жінкам у домашніх справах (готувати їжу, виготовляти посуд та примітивний одяг тощо)» [6, с. 11]. Педагогічна майстерність дорослих спрямовувалася на цілеспрямоване залучення дітей з раннього віку до посильної праці – збирання ягід, плодів, випасання свійської птиці, тварин, спалювання хмизу на ділянках, розчищених від лісу під посів злакових культур і т. ін.

Отже, педагогічний контекст періоду матріархату був безпосередньо пов'язаний з виконанням побутових обов'язків і ще не виділявся в особливу соціальну діяльність. Передача досвіду дидактичними засобами зумовили примітивність і неусвідомленість початкових педагогічних форм і методів – «дітям показували що і як треба робити» [7, с. 16].

Історія формування педагогічних аспектів при підготовці молодого покоління до життя у східних слов'ян «сягає в глибоку давнину, у часи відокремлення слов'янської мовної сім'ї від загального індоєвропейського масиву. У V-VI ст. н. е. завершилося розселення слов'ян і поділ їх на три групи – східну, західну й південну. За цей час праслов'яни, а потім – слов'яни пройшли складний шлях розвитку» [9, с. 8]. Формування праукраїнської давньої мови відбувалося в епоху неоліту під впливом культури населення земель України.

У V-VI ст. серед східних слов'ян поширюється практика великої патріархальної сім'ї, що складалася з кількох поколінь родичів. З утвердженням патріархату відбувається перехід до одношлюбних сімей – моногамії. Чоловічі й жіночі будинки трансформуються в будинки молоді, куди батьки відправляли своїх дітей на виховання. Але на цьому етапі сім'я ще не стала центром соціалізації дітей. Педагогічна діяльність старших спрямовувалася на оволодіння молоддю знаннями, формування вмінь, навичок і досвіду поведінки зі знаряддям праці, і всі діти і підлітки опановували рівноцінні знання, необхідні для самостійного життя.

Поступово сформований певний педагогічний досвід навчально-трудової діяльності викристалізувався у велику педагогічну мудрість – народну педагогіку, змістом виховання і навчання якої «був реальний процес повсякденного побутового і трудового життя людей, а основними методами – спостереження, показ і багаторазові повторення різних дій, які давали їм елементарні уявлення про різні види трудової діяльності, охоплювали повідомлення дітям елементарних знань про працю, прищеплення загальних уявлень про трудову діяльність, забезпечуючи цілеспрямований вплив на емоційно-мотиваційну сферу майбутніх трудівників та значно розширюючи кругозір юних. Провідними засобами народної педагогіки були: рідна мова, праця, матеріальна культура народу, усна народна творчість, обряди, традиції» [7, с. 10].

Отже, освітній процес у патріархальних сім'ях східних слов'ян у V-VI ст. уже ґрунтувався на принципі родового колективізму, а педагогічний контекст старших членів роду, спрямований на оволодіння молоддю знаннями, формування вмінь, навичок і досвіду поведінки із знаряддям праці, поступово набував ознак особливої форми громадської діяльності й мав рівний для всіх дітей характер.

Поява на землях Київської Русі територіально-сусідської общини у VIII-IX ст. зумовлює формування нових чинників соціалізації підростаючого покоління: дитяче побратимство і посестринство, союзи ровесників, моло-діжні товариства, загони отроків-воїнів, місцевих князів. Виникнення приватної власності, господарське відокремлення сімей та перетворення їх на основні господарські осередки суспільства створило умови для увиразнення виховних функцій. У ролі педагогів вже виступає не община, а насамперед сім'я та батьки. Суспільне виховання замінюється індивідуально-сімейним освітнім процесом, у якому змінюється не тільки форма, а й зміст, цілі та методи: «від інстинктивного наслідування, застереження, заборони, пояснення, переконання, заохочення, спонукання, природовідповідного залучення – до спільної

діяльності у всіх сферах життя громади та особистого прикладу батьків» [7, с. 12]. У малій сім'ї формуються нове соціальне і моральне середовище, виникають нові оцінні категорії – відповідальність батьків за навченість дітей, їхній авторитет і достоїнство сім'ї.

Отже, наставництво молоді у східних слов'ян у дохристиянський період було не хаотичним набором прийомів і засобів впливу на формування особистості, а здійснювалося відповідно до об'єктивної закономірності й відбувалося шляхом засвоєння підростаючим поколінням суспільно-історичного досвіду через звичаї, обряди, ритуали, реліквії, атрибути, моральні й народно-правові форми людської діяльності.

Однак консервативність багатовікових традицій, які вже не відповідали вимогам суспільного розвитку, поступово руйнувалася інноваціями, породженими новими тенденціями у виробничій діяльності, суспільних відносинах, навчанні поколінь. Основною руйнівною силою вдосконалення як суспільного та індивідуального навчання, так і розвитку народної педагогіки, стали суперечності між відживаючими традиціями й інноваціями. Відокремлення ремесел від сільського господарства відбувається з розвитком продуктивних сил та появою нових знарядь праці. У VII-VIII ст. у городищах у сім'ях ремісників навчання дітей зводилося до передачі виробничого досвіду наступним поколінням. Із винайденням гончарного круга ремісники-вчителі учили підлітків готувати глину, наносити на вироби штампи, формували в молоді навички роботи у кузні та виплавляння заліза з болотної руди у горнах.

Отже, інновації суспільного розвитку VII-VIII ст. модифікували старі традиції або вносили в соціальну практику нове, до якого адаптували молоде покоління.

Докорінні зміни в соціальну сутність освітніх процесів було внесено феодальними відносинами. У VIII-IX ст. ідеологічною основою освітнього процесу стала язичницька релігія, що своїм корінням сягала в часи праслов'янської міфології. М. Ярмаченко і Н. Калениченко вважають, що «найвищим досягненням раннього феодального суспільства, а водночас і характерною його особливістю, було створення буквено-звукової графіки письма, яка стала однією з основ виникнення шкільного навчання» [9, с. 11]. Чинниками, що сприяли виникненню писемності й шкіл у східних слов'ян вказані науковці називають «становлення феодального способу виробництва і давньоруської держави; зростання міст як центрів економічно-го, культурного і політичного життя; потреба князів у грамотному державному апараті, здатному вести облік данини, земельних угідь, запис історичних подій, складати державні акти, здійснювати єдину правову політику і дипломатичні зв'язки з іншими країнами, проникнення на Русь із Візантії християнства, з Болгарії – кирило-мефодіївської писемної традиції» [9, с. 12].

Термін школа увійшов у вжиток на території Київської Русі лише в XIV ст.

Архаїчна азбука кінця IX ст. на стіні київського Софійського собору свідчить, що в той час на території на Київської Русі письмом користувалися не тільки купці, а й деякі ремісники [1, с. 71]. Однак спорадично-утилітарний характер перших шкіл та епізодичне проникнення на Русь книжності не створювали конструктивної основи для поширення грамотності.

Отже, зародкові форми язичницьких шкіл, які задовольняли утилітарні потреби київської верхівки, почали існувати ще до офіційного запровадження на Русі християнства.

Таким чином, зміст першої половини імпліцитного періоду формування професійної майстерності наставників молоді як початку тривалого етапу становлення й розвитку національної системи підготовки педагога до професійної діяльності полягає в усвідомленні соціальної необхідності педагогічної професії та зародженні й формуванні передумов поступового окреслювання в подальшому значущих складових професійної майстерності вчителя. Подальшими науковими розвідками означеного

напрямку можуть бути дослідження процесів формування значущих професійних складових і зростання вчительської майстерності у другій половині імпліцитного періоду і в експліцитний та інституціональний періоди.

Література:

1. Авдусин Д. А. Древнейшая русская надпись / Д. А. Авдусин, М. М. Тихомиров // Вестн. АН СССР. – 1950. – № 4. – С. 71-79.
2. Вакуленко В. М. Акмеологічний підхід у теорії й практиці вищої педагогічної освіти України, Білорусі, Росії : автореф. дис... докт. пед. наук: 13.00.01 / В. М. Вакуленко ; Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2008. – 46 с.
3. Експліцитний / Словник / Логопедія / Логопедичний помічник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.logopediya.com.ua/slovnuk/Slovnuk-1/E/Експліцитний-89/>.
4. Імліцитний // Тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eslovnuk.com/імпліцитний>
5. Институционализм // Материал из Википедии – свободной энциклопедии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/Институционализм>.
6. Левківський М. В. Історія педагогіки : [підручник] / М. В. Левківський. – Київ : Центр навчальної літератури – 2003. – 360 с.
7. Лузан П. Г. Історія педагогіки та освіти в Україні : [навчальний посібник] / П. Г. Лузан, О. В. Васюк. – [2-ге вид., доп. і перероб.]. – К. : ДАКККіМ, 2010. – 296 с.
8. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова; РАН, Ин-т русского языка им. В. В. Виноградова. – 4-е изд., доп. – М. : ИТИ Технологии, 2003. – 944 с.
9. Развитие народной освіти і педагогічної думки на Україні (X – поч. XX ст.): нариси / редколегія : М. Д. Ярмаченко (відп. редактор), Н. П. Калениченко (заст. відп. редактора), С. У. Гончаренко та ін. – К. : Рад. шк., 1991. – 384 с.
10. Филатова И. А. Историографический анализ становления деонтологии в специальной педагогике / И. А. Филатова // Педагогическое образование в России. – 2011. – № 2. – С. 103-108.

Чумак Л.В.

ГЕНЕЗИС ФОРМИРОВАНИЯ СОСТАВЛЯЮЩИХ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО МАСТЕРСТВА УЧИТЕЛЯ: ПЕРВАЯ ПОЛОВИНА ИМПЛИЦИТНОГО ПЕРИОДА ЭВОЛЮЦИИ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРОФЕССИИ

В статье рассматривается исторический аспект формирования составляющих профессионального мастерства учителя.

Выделено три основных периода формирования, становления и развития педагогической профессии, а именно: имплицитный (от наставничества молодежи во времена первобытных людей – до середины XVIII ст.), эксплицитный (вторая половина XVIII ст. – XIX ст.) и институциональный (с XX ст. по настоящее время). Выяснено, что объективной почвой возникновения педагогической профессии был факт невозможности существования и развития общества без творческого усвоения и использования молодежью предшествующего опыта.

Ключові слова: периоды формирования, становления и развития профессии учителя, имплицитный, эксплицитный, институциональный.

Chumak L.V.

GENESIS OF FORMING THE COMPONENTS OF PROFESSIONAL SKILL OF A TEACHER: THE FIRST HALF OF THE IMPLICIT PERIOD OF EVOLUTION OF THE PROFESSION OF A TEACHER

The article examines the historical aspect of forming components of professional skill of a teacher in the first half of the implicit period of evolution of the profession of a teacher. The author marked three main periods of forming and development of Ukrainian teacher training, and if more exactly: implicit (from teaching in times of family collectivism to the middle of the XVIII-th century), explicit (the

second half of the XVII-th century – the XIX-th century) and institutional one (from the XX-th century to nowadays).

Impossibility of society existence and development without creative development of young people and the use of experience obtained by inheritance was determined as the objective basis for the emergence of teacher's profession. The necessity to accumulate social and economic achievements without the possibility to fully use them inhibits historical growth of the country.

The author traces the path of pedagogical skills in the first half of implicit evolution period of the teaching profession, that is, from the days of tribal collectivism to the period of early feudal society of Kiev Rus. The implicit period of forming professional skills of young people's mentors on the early stage of a long establishment and development of a national system of teacher training for professional careers, is realization of the necessity of a teaching profession, the origin and formation of the prerequisites components of professional skills of a teacher.

Key words: periods of forming and evaluating the teaching profession, teacher, implicit, explicit, intuitional.

УДК 371.3:811.161.2: 377.5

Шиянюк Л.В.*

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНОГО ВИШУ І-ІІ РІВНІВ АКРЕДИТАЦІЇ НА ОСНОВІ НАВЧАЛЬНИХ ТЕКСТІВ

У статті досліджено стан методичного забезпечення навчального процесу з української мови у вищих навчальних закладах І-ІІ рівнів акредитації, які здійснюють підготовку молодших спеціалістів на основі базової загальної середньої освіти; проаналізовано навчальну програму, підручники для студентів технічного вишу щодо формування комунікативних умінь і навичок майбутніх фахівців, які здобувають освіту за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодший спеціаліст, та з'ясовано, якою мірою дидактичний матеріал рекомендованих підручників відбиває роботу студентів, спрямовану на формування як професійно-комунікативної, так і українськомовної комунікативної компетентності на текстоцентричних засадах.

Ключові слова: методичне забезпечення, навчальна програма, українськомовна комунікативна компетентність, текст, текстоцентричні засади.

Система мовної освіти в технічних навчальних закладах І-ІІ рівнів акредитації передбачає наявність навчально-методичного комплексу з предмета «Українська мова» за курс загальноосвітньої середньої школи на І і ІІ курс навчання, спрямований на формування українськомовної комунікативної компетентності студентів технічного вишу на текстоцентричних засадах, і навчально-методичного комплексу предмета «Українська мова (за професійним спрямуванням)», що викладається на третьому курсі навчання. Предметом нашого дослідження є навчально-методичний комплекс з предмета «Українська мова» за курс загальноосвітньої середньої школи, що покликаний не лише узагальнити та систематизувати набуті в загальноосвітній школі знання з української мови, а й сформувати українськомовну особистість майбутнього фахівця, обізану з культурою усного та писемного мовлення, яка вміє в повному обсязі використовувати набуті знання, уміння й навички для оптимальної мовної поведінки в професійній сфері, що передбачає сформованість як професійно-комунікативної, так і українськомовної комунікативної компетентності майбутнього фахівця.

Мета статті: дослідити стан методичного забезпечення навчального процесу з української мови щодо формування українськомовної комунікативної компетентності

* Шиянюк Л.В.*